

TEREKE KAYDINDAN HAREKETLE BİR OSMANLI VEZİRİNİN 18. YÜZYIL BAŞLARINDAKİ YAŞAM TARZI: AMCAZÂDE HÜSEYİN PAŞA

**Life Style of a Grand Vizier in the Beginning of 18th Century Based on the
Estate Records: Amcazâde Hüseyin Pasha**

Gülser OĞUZ*

ÖZ

Tereke sözcük anlamı olarak ölen bir kişinin bıraktığı şeyler demektir. Tereke defterleri diğer adıyla muhallefât defterleri Osmanlı Tarihi'nde ekonomik ve sosyal tarih çalışmaları yapanlar açısından son derece önemli kaynaklardır. Çünkü bu defterlerde ölen kişinin bıraktığı eşyalardan hareketle kişinin sosyal hayatı, yaşam standardı, alım gücü, toplumsal ilişkileri hatta dünya görüşü hakkında fikir sahibi olmamız mümkün olabilmektedir. İncelediğimiz defter, Edirne tereke defteridir. Defterin genelinde tereke kayıtları mevcuttur ve konumuz olan Amcazâde Hüseyin Paşa'nın terekesi de bu kayıtlardan birisidir. Amcazâde Hüseyin Paşa, Osmanlı Devleti'nde çeşitli görevlerde bulunduktan sonra vezir-i azamlığa kadar çıkmış bir devlet adamıdır. Onun bahsi geçen defterde yer aldığı kadaryla bıraktığı eşyaları ise 18. yüzyılın başlarında Osmanlı devlet adamlarının yaşam tarzı hakkında ipuçları verecek nitelikte görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Tereke, Amcazâde Hüseyin Paşa, sosyal hayat, miras.

ABSTRACT

The meaning of the word "estate" is, all the property an individual leaves after his or her death. Estate records -also known as inheritance records- were highly important sources in Ottoman History for the people who studied on economic and social history. Because, with the help of estate written on the records; we can get information about that person's social life, life standard, purchase power, social relations and even his or her world-view. The record which we examined belongs to Edirne and it is located in National Library with number 89. In the record there are some estate entries and the estate of Amcazâde Hüseyin Pasha -the subject that we examined- is one of these entries. Amcazâde Hüseyin Pasha was a statesman who was assigned to several positions and finally became grand vizier and died in 1702. According to the entries written on the record, his estates have enough quality to give us some clues about the life styles of Ottoman statesmen in the beginning of 18th century. But in this study, we want to expand the subject by examining the estate records of middle class people and also focus on the differences or components of life styles of dominators and dominated people in Ottoman society.

Key Words

Estate, Amcazâde Hüseyin Pasha, social life, heritage.

Giriş

Sosyal tarihe ve ekonomi tarihine dair verilerin elde edilebileceği tereke defterleri ile ilgili bu güne kadar önemli çalışmalar yapılmıştır. Halil İnalçık'ın "15. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimai Kaynakları" başlıklı makalesinde Bursa Tereke Defterleri'nden hareketle tereke defterlerinin nasıl tutulduğu konusunda değerli bilgiler verilmekte ve ticari faaliyetler konusu üzerinde durulmaktadır (İnalçık1953:693-708). Ömer Lütfi

Barkan'ın Edirne Askerî Kassâmına dair çalışmasında ise yine terekeler hakkında genel bilgi verildikten sonra miras paylaşımı üzerinde durulmaktadır. Daha sonra incelenen defterlerden değişik başlıklar altında örnekler verilmiştir. Çalışmanın sonunda da bazı kişilerin terekelerine yer verilmiştir(Barkan 1966). Bu konuyla ilgili önemli bir çalışma da, tereke kayıtlarından hareketle bazı saptamalar yapan Hülya Artan'a aittir(Artan 1998: 49-65). Bu çalışmaların yanında, sadece vezir-

* Nevşehir Üniversitesi Avanos Meslek Yüksekokulu Tarih Okutmanı, gulseroguz@nevsehir.edu.tr

lere veya belirli bir kişiye dair terekeler üzerinde de çalışılmıştır. Örneğin Musa Çadırcı, Hüseyin Avni Paşa'nın terekelerini yayınlamıştır. Bu makalede Hüseyin Avni Paşa'nın kimliği ve terekesiyle ilgili bilgi verildikten sonra terekesindeki eşyalar, değerleri ve bu eşyaları satın alan kişiler belirtilmiştir (Çadırcı 1986: 145-164). Feridun Emecen de bir ayanın terekelerini çalışmıştır (Emecen:2004). Terekelerle ilgili tez de yapılmıştır (Yılmaz 2002).

Osmanlı Devleti'nde halk askerî sınıf ve reaya olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. Askerî sınıfın içine fiili olarak askerlik yapanların yanında; bu kişilerin eşleri, çocukları, azat edilmiş köleleri ve padişahın beratla yetkilendirdiği kadılar, müderrisler ve kâtipler gibi devlet görevleri de girer. Diğer bir ifadeyle Osmanlı askerî sınıfı, başlıca üç gruba ayrılabilir: İlimiye, seyfiye (örfiye) ve kalemîye. Reaya ise bu grubun dışındaki halkı temsil eder ki bu kişiler üretmek ve vergi vermekle yükümlüdür (Barkan 1966:5-6). Bir de incelediğimiz terekede sıkça rastlanılan ve askerlikten reayalığa geçen yeniçerilerden de bahsetmemiz gerekir. Bu kişilerin kimlikleri sicile kaydedilirken, hem önceden askeri sınıfa dâhil olduklarını gösteren "beşe" unvanı, hem de "berber", "haffaf" gibi sonradan edindikleri anlaşılan meslekleri belirtilmektedir.

Amcazâde Hüseyin Paşa'nın terekesine Milli Kütüphane'deki 89 numaralı Tereke defterinden ulaşılmıştır. Defterimizde iki yerde Amcazâde'ye ait tereke kaydı yer almaktadır. İlki Edirne'de bulunanlardır (EŞS 89:91/1) İkincisi ise İstanbul'da bulunup Edirne'ye taşınan eşyalarıdır (EŞS 89:92/1) Bunlar vasi olan Osman Ağa bin Hızır tarafından "ba'de'l-müzâyede semeni misline bey'olunan", yani kendi değerine satılan eşyalardır. Bu eşyaların satılmasından elde edilen para da alacaklılara dağıtıl-

mıştır. Amcazâde'nin İstanbul'da ilk yalı sahiplerinden biri olduğu da bilinmektedir. Fakat terekesinde bu yalıdan bahsedilmemektedir. Bu durum bize, elimizdeki verilerin Amcazâde'nin terekесinin bir kısmını oluşturduğunu göstermektedir. Ayrıca bir kısım mallarının mirasçılar tarafından kaçırıldığı da düşünülebilir. Burada şunu da belirtmek gerekir: Elimizdeki tereke kaydından Amcazâde'nin aile hayatına dair sınırlı sayıda bilgiye ulaşıyoruz. Bu bilgi de iki eşinin olduğudur. Bunun yanında çocukları, varsa cariyeye ve hizmetlileri hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Öyle anlaşılıyor ki, Hüseyin Paşa'nın ölümüyle ortaya çıkan alacaklılarına yetecek kadarı kadı denetiminde sük-ı sultanî denen Osmanlı çarşısında satılmış ve bunlar kayda geçmiştir. Bu amaçla deftere kaydedilenlerden hareketle, Amcazâde'nin sahip olduğu eşyalar arasında dikkate değer miktarda giyim kuşam eşyası, mutfak eşyası, ev mobilyası, koşum aletleri ve menkullerinin olduğu görülmektedir. İlginç olan zengin terekесinin içinde mücevherinin yok denecek kadar az olmasıdır. Bunun yanında canlı hayvanı hiç yoktur.

Bu makalede Köprülüler soyundan olan Amcazâde'nin, muhafızlık, beylerbeylik ve vezir-i azamlık gibi Osmanlı Devlet kademelerinde aldığı görevlerden (Uzunçarşılı 1988:444-447) ve başarılarından uzun uzadıya bahsedilmeyecektir. Aynı zamanda terekede yer alan menkul ve gayrimenkuller ile şahsi eşyalarının madde madde sayımı da yapılmayacaktır. Ancak, ekonomik düzeylerinin farklı olduğunu gördüğümüz bireylerin terekесiyle, anlamlı olabilmesi adına, zaman zaman kıyaslamalar yapılacaktır. Bu tür kıyaslamaya gitmemizin sebebi ise, yönetenle yönetilen ya da askerî sınıfla reaya arasında ortak veya ayrı yaşam tarzlarını varlığının tespitini yapabilmektir. Bu amaçla, yukarıda sözünü ettiğimiz terekесinin

Edirne sicillerine yansıdığı kadarıyla, Amcazâde Hüseyin Paşa örneğinde üst düzey bir devlet adamının kültürel ve özel yaşamına dair bazı izleri takip etmeye çalışacağız.

Okuryazar Bir Devlet Adamının Kütüphanesi

Amcazâde Hüseyin Paşa'nın aydın görüşlü biri olduğu yaptığı ıslahatların yanı sıra (Uzunçarşılı 1988:444-447) ve bıraktığı terekeden de anlaşılmaktadır. Vezir-i azam iken ıslahat teşebbüsünde bulunarak bu özelliğini hareketlerine yansıttığını görüyoruz. Onun kitaplarının çokluğundan bilime önem veren ve çok okuyan bir devlet adamı olduğunu anlamak mümkündür. Bu kitapların büyük bir kısmını tarih kitapları oluşturmaktadır. Buradan Amcazâde'nin tarihe olan ilgisi ortaya çıkmaktadır ki Naima'nın *Nâimâ Tarihi* olarak bilinen eserini onun teşvikiyle kaleme aldığı bilinmektedir (Uzunçarşılı 1988:447). Edindiği kitapların sadece Türkler ya da Osmanlı tarihiyle sınırlı kalmadığı da anlaşılmaktadır. *Târîh-i Bağdad*, *Târîh-i Herad* gibi eserler, onun pek çok coğrafya ile ilgilendiğini gösterir. Ayrıca *Nasihâtü's-Selâtin* gibi kitaplar, Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda devlet adamlarına devleti iyi yönetmek için gerekli olan tedbirlerin anlatıldığı nasihat kitaplarıdır. Onda da bu tür kitapların bulunması, dönemin özelliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Terekesinde mevcut kitaplardan bazıları şunlardır: *Mecmû'a-i Eşgâl*, *İmâdü'l-İslâm*, *Türkî Hikâye*, *Kitâb-ı Serdârî*, *Türkî Tasavvufî*, *Mecmû'a*, *Türkî Hikaye ve Mecmû'a*, *Mecmû'a-i Gazel*, *Mushaf (3 adet)*, *Târîh-i Süleymanî*, *Tercüme-i Nizâmî*, *Ravzâtü'l-Ebrâr*, *Destvâne*, *Musavver Şahnâme*, *Şifâ-i Hacizâde*, *Şakâyık-ı Hakâyık*, *Zafernâme*, *Ravzâtü'l-ihyâ*, *Ravzât-ı Nigâristân*, *Enisü'l-Mülûk*, *Divân-ı*

Hâfiz, *Dürrü'l-menâkıb*, *Târîh-i Herad*, *Fezâ'il-i Cihâd*, *Maksad-ı Us*, *Menâkıb-ı Mevlânâ*, *Mesnevî-i Şerîf*, *Sulhnâme?*, *Tıb*, *Hiss-i Hasin*, *Tevârih-i Hullegân*, *Nâkıs Fezleke*, *Târîh-i Bağdad*, *Divân-ı Arabî*, *Vekâyi'-i Zülfikâr Efendi*, *Târîh-i Aziz Efendi*, *Envâr Sicili*, *Ahlâk-ı Alâyî*, *Minhâcü'l-adâle (Adaletin Büyük Yolu)*, *Divân-ı Sâ'ib*, *Tezkeretü's-su'arâ*, *Menâkıb-ı Evliyâ*, *Tedbîrül-mevlûd*, *Ferâyiz-i Şark*, *Nuru'llâhî*, *Târîh-i Beyt-i Şerîf ve Tekke*, *Nasihâtü's-Selâtin*, *Kâmilü't-ta'bir*, *Fezâ'il-i Cihâd*, *Nasihâtü'l-Mülûk* (EŞS 89: 91-92/1)

İncelediğimiz defterin genelinde bu türden kişisel kütüphanelere rastlamak pek mümkün olmamıştır. Rastlanılan bir kaç kitaplık da, yine yönetici sınıfa dâhil olan kişilere aittir. Örnek olarak ilmiye sınıfından olduğu anlaşılan Abdullah Efendi terekesinde *Mecmû'a*, *Mushaf-ı Şerîf*, *Türkî Tevârih*, *Târîh-i Solakzâde* kitapları vardır (EŞS 89, 15/2). Yine terekesinden kadı olduğunu bildiğimiz Sarrafzâde Halil'in geride bıraktıkları arasında azımsanamayacak derecede kitap olduğunu görmekteyiz. *Mecmû'a*, *Mushaf-ı Şerîf* ve *Molla Hacı bunlardan bazılarıdır*. (EŞS 89:15/2). İster ilmiyeden ister örfiyeden olsun askerî sınıfa, yani yönetici sınıfa mensup olanlardan bazılarının terekelerinde kitapların yer alması doğaldır. Bunun ilk ve en önemli nedeni, okuma-yazma bilip bilmemekle ilgilidir. Zira Osmanlı toplumuna baktığımızda sıradan reayanın okuma-yazma bilmediği, bilmesinin de gerekmediği görülmektedir. Geleneksel dönemde, iletişim ve haberleşmenin hayvan ve insan gücüne dayandığı, üretim teknolojilerinde büyük bir gelişmenin yaşanmadığı, dolayısıyla bilginin yayılma hızının da belli yöntemlerle gerçekleştiği ve belli düzeylerde seyrettiği bir devirde reayadan,

yani halktan kimselerin okuma-yazma bilmelerinin çok da elzem olduğu söyleyemeyiz. Bu şartlar altında sıradan reayanın terekelerinde kitap ya da kitaplara rastlamak pek olası değildir. Bunun dışında, diğer önemli bir etken de kitap fiyatlarıdır. Yine aynı nedenlerden dolayı aynı dönemde “*istinsah*” yoluyla çoğaltılan kitapların fiyatları, alım gücünü doğal olarak etkilemektedir. Matbaanın henüz kullanılmaya başlamadığı bir dönemde az sayıda çoğaltılan bu kitapların fiyatlarını, tereke kayıtlarından izlemek mümkündür. İncelediğimiz terekelerde kitap fiyatlarının toplam tereke miktarı içinde azımsanamayacak bir yekûn tutuşunu gördük. Örneğin, Amcazâde'nin terekesinin toplamı 7.304.465 akçedir. Kitaplarının toplam değeri de yaklaşık 193.100 akçedir. Yani yaklaşık olarak terekesinin% 2.64'ünü kitaplar oluşturmaktadır.

Ayrıca Amcazâde'nin terekesinde bulunan 6.000 akçelik sim ve 5.600 akçelik şişe devâtları, okuma yazmayı bildiğini gösterir. Devât da Osmanlı toplumunda sık olmamakla birlikte kullanılan eşyalardandır. Mesela kadı olduğunu öğrendiğimiz Sarrafzâde Halil'in terekesinde “sandıklı devât” vardı. Bu kişilerden biri de Mehmed Çelebi'dir(EŞS 89:3/4). Buradan anlaşılan şudur ki “devât”, daha çok askerî sınıfa mensup olan kişilerin terekelerinde bulunan bir eşyadır.

Kitapları arasında bir tane tıp kitabının olduğu göz önüne alınırsa Amcazâde'nin tıp ve sağlık konularına ilgi duyduğunu varsayabiliriz.

2- Bir Sadrazamın Özel Yaşam Alanı: Ev Dekorasyonu

18. yüzyıl ev hayatına gelince, elde edilen veriler Amcazâde'nin renkli lüks bir yaşam sürdüğünün ipuçlarını verir. Mesela gündelik hayatta kullandığı yer döşemeleri çok ve çeşitlidir. Osmanlı Devleti'nde ilk yalı sahiplerinden biri

olan Amcazâde, büyük ve çok odalı yalısında çok sayıda ve çeşit çeşit yer döşemeleri kullanmıştır. Bunlar; ibrişim kâliçesi, orta Acem kâliçesi, çuka orta döşemesi, Bağdadî kilim ortası, Bağdadî kilim, kırmızı Bağdadî kilim, çuka döşeme, Selanik keçesi, şilte ve kaplan posttur(EŞS 89:91/1).

Aynı tür eşyaların farklı kalemde fiyat farkı da dikkat çekmektedir. Fakat ortalama olarak iki adet orta Acem kâliçesinin değeri 31.100 akçe olarak gösterilmektedir. Bağdadî kilim 28.100, kırmızı Bağdadî kilim 27.500, bir adet çuka orta döşemesi 40.000, dört adet kaplan post 1.140, altı adet ibrişim orta kâliçe 80.000 akçe değerindedir. Yine iki tane ibrişim orta kâliçe 90.000 akçe değerindedir. Bu tür fiyat farklarına rastlamak mümkündür. Bunun sebebi ürünün eskiliği ve yeniliğiyle alakalı olabileceği gibi kalitesiyle de ilgili olabilir. Bu ürünler Amcazâde'nin döşemelerinin zarıflığını göstermesi bakımından da dikkate değerdir. Aynı zamanda bu kayıtlardan ev döşemesiyle ilgili olarak hangi şehirlerde ne tür malların üretildiğini de görme imkânını bulmaktayız.

Aynı dönemde yaşayan Emine bint Abdullah'ın bir adet 40 akçe değerinde köhne yan keçesine rastlanmaktadır(EŞS 89:17/1). Yine lakabı ‘Çelebi Usta’ olan Mustafa Ağa'nın bir adet 250 akçe değerinde kilim, 3 adet 8.600 akçe değerinde Selanik keçesi, bir adet 3.000 akçelik Selanik keçesi, 360 akçe değerinde köhne Acem keçesi vardı(EŞS 89: 45/1). Para olarak değerlerinin farklılığı da bu kişilerin alım gücünün de farklılığını gösterir. Başka bir ifadeyle yaşamılan mekânların genişliğiyle alım gücünün doğru orantılı olduğunu söyleyebiliriz.

Bu örneklerden anlaşılmaktadır ki, sosyal hayatta 18. yüzyılın başında bir tabakalaşma mevcuttu. Bir tarafta hayatını idame ettirmek için tek bir döşemeye sahip olan kişiler, diğer tarafta birden

fazla döşemeye hatta Amcazâde'ninki gibi pahalı ve zarif döşemelere sahip kişilerin olduğu bir sosyal hayat söz konusudur.

Amcazâde'nin evi süslemek için kullandığı mobilyalarda daha çok Hint işi ürünlerin tercih edildiği dikkat çekmektedir. Amcazâde Hüseyin Paşa muhtemelen kıymetli eşyalarını, değeri 10.000 akçe olan Hint işi sandığında saklıyordu. Yine aynı görevi görebilecek 6.000 akçe değerinde alalı Hint çekmececi vardı. Oturma alanlarında iskemlenin de kullanıldığı görülmektedir. Zira Amcazâde'nin bir adet 4000 akçelik Hint işi iskemlesi vardı. Yine oturmak için üç tane 3.100 akçelik Hint işi ma'kad kullanıyordu. Ma'kad çeşitleri arasında 3 adet 39.150 akçelik "Derviş Gedâ işi" de vardı(EŞS 89, 91-92/1).

Orta hâlli insanların mobilyalarına baktığımızda ortaya çıkan tablo şu şekildedir: Mustafa Ağa ibn Ali Ağa'nın terekesinde bir adet 240 akçelik iskemlesi vardı(EŞS 89, 91-92/1). El-hâcc Ömer'inde bir adet 160 akçe değerinde çekmece, bir adet 40 akçe değerinde sanduka, bir adet 200 akçelik Macarî sanduka bulunmaktaydı(EŞS 89: 56/3). Kullandığı unvandan askeri sınıftan reaya statüsüne geçtiği anlaşılan Dergâh-ı Âli yeniçerilerinden Berber Hüseyin Beşe'nin herhangi bir mobilyası bulunmamaktaydı(EŞS 89:67/2). Buradan anlaşılmaktadır ki, mobilya kültürü bu tarihte Osmanlı toplumunda yeni yeni yerleşmeye başlayan bir olgudur. Fakat alım gücüyle orantılı olarak mobilya çeşidi ve değeri değişebilmektedir.

Yukarıdaki örneklerden 18. yüzyıl Osmanlı toplumunda mobilya olarak sandukaların ve çekmecelerin kullanıldığı fark edilmektedir. Oturmak için ise evde sadece minderlerin tercih edilmediği, iskemlelerin ve ma'kadların evlerde yerini aldığını görmekteyiz. Fakat üst tabakanın mobilyada ithal ürünleri ter-

cih etmesi kayda değer bir durumdur.

Amcazâde ayrıca evde eşya veya giysileri saklamak için sırmalı boğça ve dîba boğça kullanıyordu. Yine evi süslemek veya oturduğunda yaslanmak için süs yastığı bulunuyordu. 11 adet 3.400 akçelik "Derviş Gedâ işi" yastığı vardı. İki tane 6.100 akçelik Bağdadi yan vardı. Yine evi süslemek amacıyla olmalı muhtemel olan elvan boyama, Derviş Gedâ işi örtü, Medine-i Münevvere örtüsü ve Burusa örtüsü bulunuyordu(EŞS 89: 91-92/1). Örtüler ve boğçalar, hemen hemen pek çok tereke kaydında mevcuttur, fakat miktarı ve değeri farklılık göstermektedir.

Amcazâde'nin, evinde özel yaşamının dışarıdan görünümünü engellemek veya haşerelerin girmesine mani olmak için sineklik ve perde kullandığı anlaşılmaktadır (EŞS 89: 91-92/1). Yine böceklerden korunmak için 3 adet 38.200 akçe değerinde cibinlik kullanıyordu ki, bu incelediğimiz tereke kayıtlarında pek nadir rastlanılan bir eşyadır. Kapı ve ocak perdeleri bütün toplumun kullandığı eşyalar arasındadır (EŞS 89: 91-92/1).

Amcazâde'nin terekesinde yine az rastlanılan eşyalardan olan 1600 akçelik "bâzehr parçası" vardı.

Amcazâde Hüseyin Paşa'nın evinde çok sayıda "saat" de bulunuyordu. Örneğin 16.000 akçelik "asma saat", 25200 akçelik iki adet "Engürüsü akrep saat", 32.600 akçelik "akrep saat", 32.200 akçe değerinde "kebir çalar saat"ı vardı. Saat, incelediğimiz defterde nadir rastlanılan bir eşyadır. Ama zengin bir aileden geldiği anlaşılan Selim Efendi'nin terekesinde de mevcuttur(EŞS 89: 15/2). Saatin 18. yüzyılın başlarında Osmanlı toplumuna girmeye başladığı ve lüksün göstergelerinden biri olduğu anlaşılmaktadır(Artan 1998: 57).

Evin aydınlatılmasında "şamdan" ve "yaldızlı fenerler"den faydalanıldığı görülmektedir. Evinde zarafete ve gü-

zel görünümüne önem veren Amcazâde'nin aynı zamanda özel yaşamını geçirdiği mekânın dört bir tarafının güzel kokularla donatılmasından ayrı bir zevk aldığı anlaşılmaktadır. Elbette ki, özel yaşam alanı olan evin düzeni ve bu tür konularda kadınların ve hane halkının istekleri, ana çizgilerin belirlenmesinde çok büyük etkendi. Amcazâde'nin tereke kayıtları incelendiğinde 2.400 akçelik ambere ve onu içine koymak için iki tane 400 akçelik amber tabağına rastlanmaktadır. Ayrıca 17.000 akçelik sim mükever buhûr-dâni vardı. Bu eşyalara az da olsa diğer terekelerde de rastlanılmıştır. Bunlardan biri Fatma bint Dürrizâde Ahmed Efendi'nin terekesidir (EŞS 89:3/5). Diğer bir örnek de Sarrafzâde Halil'in terekesidir (EŞS 89:15/2). Ancak bu kişilerin de varlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Yani ekonomik olarak alım gücü yüksek olan kişilerin, evin düzen ve mobilyasının yanında estetiğine ve güzel kokmasının da önem verdikleri anlaşılmaktadır.

Amcazâde'nin evinde gündelik hayatta kullanıldığı tahmin edilen yastıklar çok çeşitlidir. Örneğin dibâ yastık, bâlîn, çuka yastık, Burusa yastık, yüz yastığı, "Derviş Gedâ işi" yastık gibi. Bunun yanında terekenin içinde yastık yüzleri de vardır. Yine kayıtlarda tıpkı yastık gibi bol miktarda yorgan da mevcuttur. Pembe döşek ve döşek yüzü yorgan, yastık kadar bol olmasa da mevcuttur. Bu veriler bize Amcazâde Hüseyin Paşa'nın kalabalık bir ailesinin ya da evin çeşitli hizmetlerine koşan çalışanlarıyla birlikte kalabalık bir hane halkının olduğunu gösterir.

Yastık, yorgan ve döşek; temel yaşam eşyalarından olduğu için incelediğimiz defterde genel olarak her terekede rastlanılan eşyalardandır. Fakat sayı, cins ve fiyatında farklılıklar vardır. Örneğin, yalnız yaşayan yeniçeri neferatından Berber Hüseyin Beşe'nin terekesinde 1 adet 180 akçelik yorgan, bir tane

106 akçelik yastığı vardı (EŞS 89:67/2). Eşiyle beraber yaşayan Ali Çelebi bin El-hâc Mustafa'nın bir adet 315 akçelik köhne yemeni yorgan, bir adet 280 akçelik minder, yine 160 akçelik bir adet minder, bir adet 405 akçelik adi döşek, yine birkaç adet benzer fiyatlarda yastığı ve yorganı vardı (EŞS 89: 56/2). Yedi çocuğu, bir eşi ile yaşayan Ahmed Ağanın iki adet 180 akçelik köhne minder, 120 akçelik dört yastık, 200 akçelik köhne yorganı bulunmaktadır (EŞS 89:62/1). Amcazâde'nin terekesindeki yastık, yorgan ve minderlerin çokluğunun yanında, örnek verdiğimiz kişilerin eşyalarının bu şekilde az miktarda olması Amcazâde'nin aile nüfusunun kalabalıklığını veya yatılı misafirlerinin çokluğunu gösterir. Şunu da belirtmek gerekir ki bu kadar çok ve çeşit yastığın bulunmasını sadece ev halkının ve hizmetlilerin kalabalıklığı ile açıklamak eksik bir yorum olur. Bu durum şüphesiz ki zenginliğin göstergesidir.

Amcazâde'nin evinde kullanılan ve sayısı ve çeşidi bir hayli fazla olan diğer eşya da "seccade"dir. Bunlara örnek olarak bir adet 5500 akçe değerinde çuka seccade (biri 10.050 akçe biri 18.000 akçe olarak gösterilen iki tane daha aynı türde seccade daha var), bir adet 6.500 akçe değerinde ibrişim seccade, bir adet 6.000 akçe değerinde telâtin seccade ve bir adet 25.000 akçelik mihrablı seccade verilebilir. Bunun yanında orta halli biri olan Ayşe bin Hasan'ın seccadesinin değeri 200 akçe idi (EŞS 89:72/2). Seccade de Müslüman Osmanlıların doğal olarak vazgeçilmez eşyalarından biri olarak diğer tereke kayıtlarında da bulunmaktadır.

3- Bir Vezirin Evinde Mutfak Araç-Gereçleri

Mutfak malzemeleri tereke kayıtları içinde genel olarak herkeste bulunmaktadır. Amcazâde'nin terekesinde mutfakta ve yemek yerken kullanılan

eşyalar arasında sofraya bezleri dikkati çekmektedir. Yine yemek yerken veya mutfakta elleri silmek için peşkir kullanılmıştır. Ayrıca kalem-kâri peşkir ve 3.000 akçelik 'Mardin peşkir' de kullanılan eşyalar arasındadır.

Mutfakta bol miktarda sini, 5000 akçelik yıldızlı bakır sini, 320 akçelik ibrik, 700 akçelik yıldızlı ibrik, 8000 akçelik sini, 15 adet 24.600 akçelik tencere, 4050 akçelik tencere kapağı, 3 adet 7950 akçelik sahan, yıldızlı sahan, maşraba, 2400 akçelik sim maşraba, kevgir ve 3000 akçelik leğen kullanılmaktadır(EŞS 89: 91-92/1). Bu tür eşyalar diğer terekelerde de ortalama olarak bulunmaktadır. Ayrıca bir adet 3100 akçelik kebab aletinin yanında bir tane sim ve bir tane fağfûr kürdanın varlığı da dikkat çekmektedir. Kürdan da diğer terekelerde örneğine az rastlanılan eşyalardan biridir ve Osmanlı toplumunda yaygınlığının olmadığını gördüğümüz bu eşya lüksün göstergesidir.

Amcazâde'nin mutfağında ve yemek yerken kullanılan kaplar arasında yaklaşık 500 akçelik ladin kâselerin çokluğu fark edilmektedir. Bunun yanında 1200 akçelik alaca tabak ve kâse, Yemenî tabak ve kâse, 600 akçelik sırça anlamında şişe kâse, 1000 akçelik şişe tabak, 14.000 akçelik fağfûr kâse, 50 akçelik direkli kâse, 3200 akçelik nakışlı fağfûr tabak, 6400 akçelik Şam dirgi, 700 akçelik şişe, 2000 akçelik Yemenî tabak ve kâse, 400 akçelik direkli sarı tabak, yayık kâse, ceviz kâse, 200 akçelik telâtin kâse tabağı, kaşık ve tas, yıldızlı tas kullanılan diğer araç gereçlerdir. Ayrıca iki tane 300 akçelik Yemenî kaşık vardı. Bir de 1000 akçe değerinde cam fanus bulunmaktadır(EŞS 89: 91-92/1). Bu eşyaların fiyatı oldukça yüksektir. Buradan anlaşılıyor ki, Amcazâde ve misafirleri ya da ailesi yemek yemek için sofraya bezinin üstüne konulan işlemeli büyük sinilerin etrafında toplanıyordu.

Tercihen pahalı ithal porselen, büyüklü küçüklü tabak ve kâseler yemeklerin konulması için kullanılıyordu.

Kâseler, taslar ve tabaklar şüphesiz bütün toplumda kullanılan kapacak arasındaydı, fakat adedi ve cinsi kişilere göre değişmekteydi. Ayşe bint Hüseyin'in terekesinde üç adet 500 akçelik tencere, 320 akçelik leğen ve ibrik, 200 akçelik maşraba, sini, 260 akçelik güğüm ve 160 akçelik tasın yanında 140 tane 3920 akçelik sim şarap ibriği" bulunmaktadır(EŞS 89:72/4). Müslüman birinin terekesinin içinde sayı olarak fazlalığının yanında şaraba dair bir eşyanın bulunması son derece ilginçtir ve çok nadir rastlanılan bir durumdur. Yine benzer fiyatlarda Kerime bint Receb'in terekesinde 5 sahan, tencere, sini, tas ve leğen bulunmaktadır(EŞS 89:84/3). Bu örnekler Amcazâde Hüseyin Paşa'nın mutfağının ne kadar zengin olduğunu gösterir. Bu dönemde halk arasında porselen ve cam ürünler yaygın değildir. Hem cam hem de porselen kabın imalatının bahsi geçen tarihte Osmanlı Devleti topraklarında üretilmiyor olması ve uzak yerlerden kırılmadan getirilmesinin zorluğu bu ürünlerin ne kadar kıymetli olduğunu da gösterir.

Bu dönemde kahve önemli bir tüketim ürünü olmalı ki, Amcazâde Hüseyin Paşa'nın terekesinde çok sayıda fincan bulunmaktadır. Fiyat olarak örnek vermek gerekirse 12 adet fincan 2500 akçe olarak belirtilmiştir. Bu takımın dışında Yemenî fincandan ve direkli fincandan da bahsedilmektedir. Ayrıca 10 adet 6900 akçelik sim fincan zarfı da vardır ki kahve içen kişinin elinin yanmaması için fincanı saran kulplu aletin adıdır. Terekede 200 akçelik bir fincan tabağı da mevcuttur. Fincan nadir olarak rastladığımız eşyalardan biridir. Mesela varlıklı olduğu anlaşılan Selim Efendi'nin terekesinde 22 adet sim fincan vardır(EŞS 89:15/2). Demek ki kahve ve kahve kül-

türü, belki daha doğru bir ifadeyle evde kahve tüketimi, üst tabakadan kişilerin hayatında var olan bir durumdur. Zira Osmanlı kentinde kamusal alanlardaki kahvehanelerin yaygınlığı ve buralardaki kahve tüketiminin çokluğu, yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur(Hattox 1996).

4- Amcazâde'nin Giyim-Kuşamı

Evinde kullandığı eşya çeşitliliğinde olduğu gibi Amcazâde'nin giyim kuşamı da zengin ve gösterişliydi. Öncelikle bol miktarda sıcak tutma özelliği olan çuka parçaları ve donluklar dikkat çekmektedir. Zaman zaman sarı çuka donluk şeklinde çeşitleri sunulmuştur. Yine don yapımında kullanılmak üzere kaşmir şal donluk da vardı. 4 adet kadife şalvarı vardı ki 6200 akçe değerindeydi. Aynı zamanda parça olarak giysi yapımında kullanılmak üzere dibâ parçaları da vardır.

Eldeki verilere göre Amcazâde çuka donluğunun üzerine gömlek giymekteydi. Beline ise değişik kumaşlardan kuşak bağlamaktaydı. Bunlar şal kuşak, 11.710 akçelik mukaddem kuşak, 110 akçelik bakır hâdis kuşak, dokuz adet 3200 akçelik beyaz şal kuşak, 3100 akçelik sim ön kuşak idi. Bir çift 850 akçelik çorabı vardı. Kışın soğuktan korunmak için kürk de giyiyordu. Kürk çeşitleri arasında 35.200 akçelik vaşak kürk, 1500 akçelik sincap kürk, 56.100 akçelik samur kürk ve 11.700 akçelik Yemeni kürk vardı(EŞS 89: 91-92/1).

Kayıtlarda ayrıca hanımlarının veya kızlarının giydiği giyim kuşam eşyası da vardı. Bunlara evin içinde giydikleri diba entari ve kantura fistan örnek verilebilir. Saçlarını örtmek için ise dülbend örtüsü, Medine-i Münevvere örtüsü ve bol miktarda beyaz ihrâm kullanıyorlardı. Ayrıca sokağa çıkarken hem örtünme hem de soğuktan korunma amacıyla kullandıkları çok sayıda sof ferâce, alaca şal ve şal çeşitleri mevcuttur(EŞS 89: 91-92/1).

Elimizdeki tereke kayıtlarına göre giyim kuşam eşyası içinde genelde herkesin kullandığı eşyalar kürk, don, gömlek, şalvar, ferace ve kuşaktır. Örneğin Kerime bint Receb'in terekesinde sim ön kuşak, 2 tane beyaz entari, çuka ferace, inci kuşak ve sim ön kuşak bulunmaktadır(EŞS 89:15/1). Yine Mehmed Ağa bin Ali'nin terekesinde kuzu kürk, köhne çuka kürk, sarık ve şalı vardı(EŞS 89:60/2). Buradan anlaşılıyor ki, Osmanlı giyim kültüründe pek çok kişi tarafından kullanılan pek çok eşya vardır. Kürk ise genelde zengin kesimin terekelerinde rastlanılan bir eşyadır. Orta hâlli kişilerin soğuktan korunmak için "kuzu kürkü" tercih ettikleri görülmüştür. Bu da gösterir ki, halk ihtiyacı için giyinirken bir devlet adamı olarak Amcazâde giyiminde zenginliğini, gösterişini ve zarafetini sergiliyordu.

Amcazâde yağmurdan korunmak için değeri hayli yüksek "yağmurluk" kullanıyordu. Kırmızı çuka ve sim düğmeli çuka yağmurluklar kullanılan çeşitlerdir(EŞS 89:91-92/1). Bunun yanında Süleyman Çelebi'nin adi siyah yağmurluğu vardı(EŞS 89:4/2). Yine Ali Bey siyah yağmurluğa sahipti(EŞS 89:6/5). Yağmurluğun da Osmanlı toplumunda yaygınlığının olduğunu fakat Amcazâde'nin yağmurluklarının çok pahalı olduğunu görmekteyiz.

Amcazâde'nin elinde aksesuar olarak kullandığı "sübha" denilen 5-6 adet tespihi vardı. Bunlardan biri 6000 akçe değerinde mercan sübha, diğeri 1600 akçe değerinde nâka diş sübha idi. Sübha da incelediğimiz terekeler içinde çok az rastlanılan eşyalardandır. Mesela Abdullah bin İbrahim'in bir tane 800 akçelik sübha vardı(EŞS 89:16/1). Rastlayabildiğimiz bu iki örnekten hareketle tespihin varlıklı kişilerin kullandığını söyleyebiliriz.

İlginç olan bir başka şey ise, zengin bir terekesi olan Amcazâde'nin mücev-

herinin yok denecek kadar az olmasıdır. Bir tane 8000 akçe değerinde yüzüğü ve bir tane 3200 akçelik inci destvanı vardır. Bu durum, bahada ağır yükte hafif eşyaların varisler tarafından çıkarılmış olabileceği ihtimalini ortaya çıkarır. Nitekim terekenin toplam değeri, Amcazâde'nin borçlarına yetmemektedir. Bu da varislerin alacaklılardan mal kaçırmak için terekenin tamamını gün yüzüne çıkarmadığı tezini kuvvetlendirir.

Evine ve giyim kuşamına dikkat eden Amcazâde'nin saç ve sakal bakımına da aynı özeni gösterdiği anlaşılmaktadır. Zira terekesinde iki tane “yaldızlı berber tası” bulunuyordu.

5- Diğer Eşyaları

Evde bir de İstanbul'da denize nazır yalısında uzakları gözlemek için veya av sırasında kullanmak için beş adet 12.000 akçe değerinde “dürbün” bulunmaktadır. Bir tane de 650 akçe değerinde kaval dürbün bulunmaktadır. Dürbün de hemen hemen hiç rastlanılmayan ve lüksün göstergesi olan araçlardan biridir. Bu durum aynı zamanda dürbünün Osmanlı toplumunda yaygın olmadığına da göstergesidir (Artan1998:57).

Amcazâde Hüseyin Paşa'nın terekesinde bulunan bir başka ilginç ve lüksün göstergesi olan eşya da “sâyebân”dır. Muhtemelen sâyebânı evinde veya herhangi bir yere seyahat ederken mola verdiğiğinde gölgesinde dinlenmek için kullanıyordu.

Terekesinde at gösterilmemesine rağmen koşum aletlerinin varlığı dikkat çekmektedir. Mesela 2 tane 12.800 akçelik kadife eğer, iki tane midilli eğer, sim raht 8000, yine sim raht 4 adet 4700 akçelik, sim midilli topuz 3600 akçelik, sim midilli raht 2 adet 7500 akçelik, 3200 akçelik midilli eğeri, iki tane 11.000 akçelik kısrak rahtı bulunuyordu (EŞS 89: 91-92/1).

Silah olarak ise 44.100 akçelik altın

kılıç İstanbulî, 8000 akçelik sim kılıç, 1200 akçelik tabl baz ve beş on adet tüfengi vardı. Tüfenk çeşitleri arasında ise boylu, tabancalı tüfenkleri bulunuyordu. Bununla birlikte Süleyman Çelebi'nin terekesinde bir adet 220 tabancalı tüfenk, 2 adet 600'er akçelik boylu tüfenk ve 150 akçelik iki adet kılıcı vardı (EŞS 89:4/2). Yine El-hâcc İbrahim'in 600 akçelik bir tüfengi, 250 akçelik bir kılıcı bulunmaktaydı. Buradan silahın Osmanlı toplumunda askeri sınıfa ait olsun olmasın kullanıldığını söyleyebiliriz, ancak bir vezirin silahlarının değerinin farklılığı dikkate değerdir.

6- Amcazâde'nin Gayrimenkullerinden Birkaçı

Mülk olarak ise İstanbul'da 808.000 akçelik *mercan fırını*, 1.435.200 akçelik Edirne'de *dükkânı*, 640.000 akçelik içinde hayvanları olan bir *çiftliği* ve 480.000 İstanbul'da *taş oda ve arsa-i haliyesi* vardı ki bu meblağlar hiç de azımsanmayacak niteliktedir.

Sonuç

İncelediğimiz bu defter, bize 18. yüzyılın başında devletin üst kademe yöneticileri ile orta hâlli kimselerin sürdüğü hayat tarzı hakkında ipuçları vermektedir. Ortaya çıkan tablo şudur ki, bir devlet adamı olarak Amcazâde, Osmanlı devletinin güç ve kudretini yansıtan bir hayat sürmüştür. Diğer yandan orta hâlli kişiler ise yaşamlarını sürdürecektik kadar eşyaya sahiptir. Orta tabaka diyebileceğimiz bazı kişiler Amcazâde'nin sahip olduğu bazı eşyalara sahiptir. Fakat aynı eşyalar arasındaki fiyat farkları kalite farklarını ortaya koymaktadır. Bazı eşyalar genelde sadece üst tabaka ya da ilmiye sınıfına dâhil kişilerin terekelerinde vardır ki, kitap bunlardan biridir. Amcazâde'nin pek çok kitabının olması, bize onun kişiliği ve konumu ile ilgili ipucu verir.

İncelediğimiz defterde bütün tere-

kelerde olduğunu gördüğümüz bazı eşyaların varlığı da kayda değerdir. Mesela mutfaktaki maşraba, sini, sahan, ibrik, tas, kevgir, leğen, tencere; giyim kuşamdaki gömlek, fistan, ferace, kürk, şalvar, şal, kuşak, örtüler, don ve ev içi eşyadaki yastık, yorgan, iskemle, sandık, şamdan, kilim, kaliçe gibi. Bu örnekler bize Osmanlı toplumunda geçerliliği olan eşyaların neler olduğu hakkında fikir vermektedir.

Sonuç olarak, Boğaza nazır yalısında bir sini etrafında, ithal porselenlerde yemeğini yiyen, değerli kumaşlardan dikilmiş giysileri içinde heybetli görünümüyle Osmanlı vezir-i azamı Amcazâde Hüseyin Paşa, elimizdeki eksik terekesine rağmen, Osmanlı seçkin sınıfının ihtişamına uygun bir hayat sürdürmekteydi. Bunun yanında uzun bir harp döneminden çıkan Osmanlı Devleti'nin ilk ciddi toprak kaybını yaşadığı yıllarda sadrette bulunan Amcazâde, terekesinde yer alan kitaplardan da anlaşılacağı üzere, içerdeki ve dıştaki gelişmeleri yakından takip eden bir devlet adamı olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Tereke kayıtlarında yer alan tüketim maddeleri, Osmanlı toplumu içerisindeki bireylerin orta hâlli ya da daha rahat bir yaşam sürüp sürmediklerine ışık tutacak niteliktedir. Bu noktada Osmanlı sosyo-ekonomik tarihine dair oldukça zengin veriler içeren bu kayıtların kültür tarihi için de ne denli elzem kaynaklar olduğunu bir kez daha vurgulamak gerekir. Çarşı kültürü ya da mahalle kültürü gibi konular üzerine yeni çalışmaların başlatıldığı son günlerde; daha derinlere ve özel yaşam alanına inilerek, yönetici ya da yönetilen kesimin kültürel dünyalarına dair ipuçlarını yakalayabilmek ve o dönemin yaşamını resmedilmek amacıyla analizlere dayalı çalışmalara ihtiyaç vardır.

SÖZLÜKÇE

- İbrişim: Kalınca bükülmüş ipek iplik.
Kâliçe: Orta halısı.
Çuka: Çuha, yün kumaş.
Ma'kad: Oturacak yer, minder.
Derviş Gedâ işi: Bir yastık çeşidi.
Bağdadi yan: Bir tür oturduğunda dayanmak için yastık benzeri bir eşya olmalı.
Dibâ: Dallı güllü ipektен yapılan Hint kumaşı
Bâlin: Bir çeşit yastık.
Penbe: Pamuk.
Telâtin: Rusya'da yapılan yumuşak deri.
Yemenî: Yemen'de üretilen veya Yemen yoluyla Hindistan'dan gelen ürünler bu isimle adlandırılmaktadır.
Fâğfur kase: Çin porseleni.
Şam dirgi: Büyük porselen çanak
Kaşmir: Keşmir Şalı taklidi olan bir tür yün dokuma.
İhrâm: Beyaz yünlü kumaştan ve bürgü olarak kullanılan beyaz örtü.
Ferâce: Kadınların sokakta giydiği üst elbisesi.
Nâka: Deniz filinin dişinden yapılan tespih.
Destvan: Bilezik.
Bâzehr: Panzehir.

KAYNAKÇA

- Artan, Hülya, 1998, "Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortalarında Eyüp'te Yaşam Tarzı Standartlarına Bir Bakış: Orta Halliliğin Aynası", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Ed. Hülya Artan, İstanbul.
Çadrcı, Musa, 1986, "Hüseyin Avni Paşa'nın Terekesi", *Belgeler*, 1986, C. XI, S. 15, s. 145-164.
Barkan, Ö. Lütfi, 1966, "Edirne Askeri Kassâmına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, C. III, S. 5-6
Devellioğlu, Ferit, 1970, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, s. 684.
Emecen Feridun, 2004, "Ayan ve Muhallefâtı: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa" *CIEPO, XIV. Sempozyumu Bildirileri*, 18-22 Eylül 2000 Çeşme, Ankara, 141-148.
Hattox, Ralph S., 1996, *Kahve ve Kahvehaneler*, İstanbul.
İnalçık, Halil , 1953, "15. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimai Kaynakları", *Belleten*, S. 44, s. 693-708.
Özdeğer, Hüseyin, 1988, *1463-1640 Bursa Şehri Tereke Defteri*, İstanbul.
Yılmaz, Mustafa, 2002, *Bursa Şer'iye Sicilleri Tereke Defteri (1487-1489)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, 1988, *Osmanlı Tarihi*, C. III, 2. Kısım, s. 444-447.
Edirne Şer'iyye Sicili, 89 (Mikrofilm Arşiv No: 4707), s. 3/4; 3/5; 4/2; 6/5; 15/2; 16/1; 17/2; 45/4; 56/2; 56/3; 60/2; 62/1; 67/2; 72/2; 72/4; 84/3; 91/1; 92/1;